

KONCEPT DOMOLJUBLJA U LEKTIRI OD 1. DO 4. RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE

Ivana ODŽA

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za učiteljski studij
iodza@ffst.hr
UDK: 373.3.091.32:82.09-93
prethodno priopćenje

Sažetak

U radu će se analizirati dio književnih djela s popisa lektire od 1. do 4. razreda osnovne škole s obzirom na koncept domoljublja. Iako etimološki jasan, domoljublje je višeznačan koncept, neizostavno određen društvenim i(li) ideološkim kontekstom. U analiziranome književnome korpusu za djecu razmatraju se načini iskazivanja domoljublja koji se dovode u vezu sa „suvremenom domoljubnom paradigmom“, koju autorica članka određuje u odnosu na smjernice kurikulskih dokumenata, a koja podrazumijeva (1) afirmativan odnos prema nacionalnim (hrvatskim) kulturno-identitetskim posebnostima te (2) afirmativan odnos prema europskim vrijednostima. Teorijska polazišta temelje se na teorijskim razmatranjima o imagologiji i kulturnome identitetu. U skladu s time, domoljublje će se promatrati kroz odnos književnoga subjekta prema nizu eksplicitno i implicitno određenih parametara koji oblikuju odnos prema domovini (koncept doma, zavičaja, simbolički prostor domovine, prostor fizičke i emocionalne udaljenosti od doma/domovine, domovina kao odraz svijeta i sl.). Analiza pokazuje da u književnim djelima s popisa lektire od 1. do 4. razreda domoljublje prevladava više kao opći, apstraktni koncept, negoli kao odnos prema konkretnoj domovini i njezinim nacionalnim simbolima. Neka od kanonskih književnih djela jasnije se određuju prema hrvatskim kulturno-identitetskim odrednicama te jasnije izražavaju domoljublje, dok je tendencija suvremene dječje književnosti njihovo uopćavanje unutar koncepta zajedničkih europskih vrijednosti.

KLJUČNE RIJEČI: *domoljublje, imagologija, kanonska dječja književnost, kulturni identitet, kurikulum, suvremena dječja književnost*

Uvod

Domoljublje je višeznačan koncept, često društveno i(li) ideološki uvjetovan te ga je teško jednoznačno odrediti, iako su pokušaji nekih teoretičara naznačeni u narednome poglavlju, uspjeli dati donekle jasno određenje pojma. Poimanje domoljublja podrazumijeva gotovo uvijek afirmativan odnos prema vlastitom povijesnom, kulturnom, etničkom ili nacionalnom prostoru, a on je pak uvijek postavljen u odnosu na neku širu zajednicu. Književnost se posredno ili izravno referira na užu ili širi prostor pojedinca te na njegov odnos prema tome prostoru, a obrazovne politike još promišljenije kreiraju ideje u skladu s kojima žele oblikovati dominantne društvene, što uključuje i domoljubne, obrasce. Stoga, promatranjem suvremenih obrazovnih dokumenta, autorica određuje „suvremenu domoljubnu paradigmu“ koja uključuje (1) afirmativan odnos prema hrvatskim kulturno-identitetskim posebnostima te (2) afirmativan odnos prema europskim vrijednostima. Ono što se čini nedorečenim jest uopćavanje, odnosno izostanak preciziranja hrvatskih kulturno-identitetskih posebnosti. Stječe se dojam da su one skup samorazumljivih općih nacionalnih vrednota unutar kojih se može prepoznati bilo koja suvremena nacija. U želji da ih se jasnije odredi, u ovome će se radu analizirati pojedina književna djela s popisa lektire od 1. do 4. razreda s ciljem uočavanja načina na koji se iskazuje domoljublje.

Temeljna je metoda analiza sadržaja. Zaključci analize razmatraju se u okviru teorijskih razmatranja o imagologiji i kulturnome identitetu. Cilj je rada utvrditi na koji se način u književnim djelima s popisa lektire izražava domoljublje te u kakvom je ono odnosu prema „suvremenoj domoljubnoj paradigmi“, koja proizlazi iz temeljnih obrazovnih dokumenata.

1. Određenje domoljublja unutar teorijskih razmatranja o imagologiji i suvremenih obrazovnih politika

Domoljublje je višeznačan koncept koji je, na prvi pogled, svediv na jednoznačne, štoviše, vrlo konkretne pojmove koji proizlaze iz etimologije riječi: dom i ljubav. U skladu s time, domoljublje je ljubav prema domu. Dom je, međutim, značenjski rastezljiv pojam koji se kreće od koncepta doma kao kuće, fizičkoga prostora u kojemu je pojedinac rođen i(li) odrasta, preko zavičaja,

grada, domovine određene nacionalnim granicama, sve do izvandomovinske čežnje prema imaginarnoj domovini. Enciklopedijska natuknica, govoreći o domoljublju, odnosno o patriotizmu, ističe upravo fluidnost koncepta, upućujući i na problem „nektitičkoga domoljublja“ koje vodi prema značenjskoj suprotnosti:

„Pojam patriotizma mijenjao se tijekom vremena, od osjećaja pripadnosti i vezanosti za svoj grad državu u antičkoj Grčkoj, sve do modernog značenja patriotizma koji se vezuje uz etničku pripadnost i ljubav prema etničkoj domovini i rodu. Također i odanost vlastitoj zemlji koja može biti emotivna, iracionalna, nekritična i obrnuto, racionalna i kritična. Stoga pojam patriotizma krije u sebi ambivalenciju, koja ide u rasponu od nekritičnog domoljublja do šovinizma s jedne strane, do značenja etičke vrjednote i poželjnog osjećanja pripadnosti vlastitoj etničkoj ili građ. zajednici s druge strane.“¹

Usporedbe radi, devetnaestoljetni domoljubni koncept koji je podrazumijevao južnoslavensko zajedništvo može biti prilično zbunjujuć suvremenome mladom čovjeku čija je predodžba domoljublja upravo suprotna i podrazumijeva potrebu za odmakom od bilo kojega oblika zajedničke države. Kako je koncept domoljublja diskurzivno obilježen, teško ga je jasno teorijski omeđiti. Kada bismo domoljublje pokušali najopćenitije definirati kao rad na dobrobit domovine, ne bismo napravili značajniji iskorak jer dobrobit ne znači isto u različitim društveno-povijesnim trenutcima². Domoljublje je, dakle, neodvojivo od konteksta, „značenje pojma uvelike je ovisno o situaciji u kojoj se fenomen spominje“ (Brezovec, Ježovita, Perkov 2023: 586). Upravo je u tome poteškoća ovoga razmatranja za čiju je jasnoću potrebno jasno definirati koncept domoljublja koji će u svrhu ovoga rada poslužiti kao polazište. Brezovec, Ježovita i Perkov (2023: 585) smatraju kako je domoljublje „pojam koji ne karakterizira terminološko već živopisno određenje. To znači da se u razmatranju pojma domoljublje ne valja zadovoljiti definicijom već načinima na koje ljudi percipiraju domoljublje u okvirima svakodnevnog života“, no možda je najprimjerenije određenje domoljublja „pozitivan osjećaj ponosa i pripadnosti

¹ <https://proleksis.lzmk.hr/40858/> (pristupljeno: 17.5.2023.)

² O nekim teorijskim prijemcima o domoljublju vidjeti Brezovec, Ježovita, Perkov (2023: 588 – 591).

nekoj naciji“ (Isto: 589). Dodatan je problem kontekstualiziranje domoljublja u političke svrhe:

„Domoljublje se najčešće spominje u dnevno-političkoj sferi. Upravo je zato pitanje percepcije domoljublja od strane pojedinaca prvenstveno sociološki problem koji treba objasniti otkrivajući društvene mehanizme stvaranja pozitivnih ili negativnih značenja koja se domoljublju pripisuju. To dakako, nije jednostavan posao te zahtijeva stvaranje složenog epistemološkog, teorijskog i empirijskog sustava.“ (Isto: 586)

Skoko (2016: 41) pravo domoljublje prepoznaje u kritičkom odnosu prema domovini u skladu s kojim

„domoljublje podrazumijeva ljubav prema domovini, ma kakva ona bila, bez potrebe da je se glorificira i izdiže iznad drugih. Zapravo domoljublje nas ne bi smjelo zaslijepiti da ne vidimo njezine mane i na njih ne upozoravamo. Ljubav prema zemlji i narodu ne smije biti iznad istine o njoj, kakva god ona jest. Što više volimo svoju zemlju više ćemo tragati za istinom i pravednosti, kako bi se u njoj svi bolje osjećali.“

Pomalo je romantičan, ali prilično istinit Skokin (2016: 42) podsjetnik kako se domoljublje poznaje na djelu.

Ono što prilično olakšava razumijevanje domoljubne ideje vremena jest književnost. Dječja je književnost, ponajviše ona kanonska, u tom smislu osobito podatna jer ima potencijal snažnoga utjecaja na vrijednosni sustav mladoga čitatelja - iz toga proizlazi njezina graditeljska i rušiteljska snaga. Suvremena istraživanja povijesti dječje književnosti (usp. Majhut 2022) često razmatraju ideološku ulogu književnoga kanona. Majhut (2022: 22) tako zamjećuje da je odnos sustava prema dječjoj književnosti uvijek reguliran cenzurom koja se ogledala, primjerice, u nakladničkoj djelatnosti: „Preventivna cenzura je primoravala nakladnička poduzeća da donose godišnje nakladničke planove pa se već tu, unaprijed, obavljala kontrola onoga što može biti objavljeno“. Autori poput Kušana, koji su odbijali slijediti utabane staze, samom su svojom odlukom bili ideološki obilježeni (usp. Isto: 81 - 113). No, usprkos tome, smatra nadalje Majhut, ono što nije išlo ukorak s ideologijom, imalo je druge putove svoga

prodora, a često su se najčvršćima pokazali oni neformalni, koji su se odvijali unutar obiteljske svakodnevice i koje je bilo teško sankcionirati: „Djedovi i bake su se sjećali svog života prije komunizma i iz njih nitko nije mogao istisnuti ono što je bilo upisano u samim njihovim kostima“ (Isto: 21). Hrvatska (dječja) književnost 19. stoljeća svjesno se deklarirala kao programska, no književnost zapravo uvijek podliježe nekom programu pa i kada je toga želimo rasteretiti:

„Ako kažemo da je svako književno djelo niklo u određenom vremenu, to nije samo konstatacija sama po sebi razumljiva nego je ona presudna činjenica u interpretacijskom procesu, to jest u sudbini toga djela (...) Dvoje je pri tom bitno: vezanost djela za kulturne, materijalne, gospodarske i ine činjenice i postojanje određena moralnog kodeksa, čiji pak su pojedini elementi danas znatno relativizirani.“ (Hranjec 2009: 48)

Ivan Filipović tako dječju poeziju 19. stoljeća, mahom domoljubnu, ne smatra osobito prilagođenom djeci, o čemu svjedoči njegova kritika onodobne književnosti dječjih časopisa (prema Hamrešak i Zima 2015: 19). Ta je kritika, međutim, opravdana domoljubnim konceptom vremena unutar kojega se takva književnost oblikovala pa Filipović, uz kritiku pjesničkoga stila, istovremeno kaže kako je temeljna svrha književnosti probuditi i razviti „sviest duševnu i ćudorednu“ (prema Hamrešak i Zima 2015: 26). Izučavajući pojavu kolegija o dječjoj književnosti, Majhut (2012: 14) izdvaja iskaz Milana Kobalija koji među krepostima koje je učitelj dužan prenijeti učenicima 1897. godine navodi i domoljublje. U vrijeme institucionaliziranog oblikovanja obrazovnog sustava i dječje književnosti kao njegova posrednika, u dječjoj se književnosti snažno promiče domoljubna ideja, promatrajući domoljublje uvijek u odnosu na neku drugu vrstu državne i vrijednosno oblikovane zajednice. Slijedom navedenoga, domoljublje se može odrediti kao djelovanje za dobro zajednice koja se doživljava domovinom, unutar određenog društvenog diskursa. U 19. stoljeću to je značilo pozicionirati se u odnosu na Austro-Ugarsku Monarhiju, a danas u odnosu na Europsku uniju. Pri tome, nadnacionalna zajednica u odnosu na koju se pozicionira, s jedne se strane doživljava kao težnja, a s druge kao prijetnja.

Suvremena zaokupljenost različitim oblicima identifikacije pojedinca i zajednice, mogućnost izražavanja domoljublja vidi i u pozitivnom predstavljanju/brendiranju zemlje svijetu. Presentacija se, baš kao i književnost (koja može biti

jedan segment prezentacije domovine), može promatrati kao refleksija zbilje ili pak kao njezin kreator. Na pitanja kako se vidimo i kako se želimo vidjeti te kako vidimo druge, pokušava odgovoriti imagologija, koja od 80-ih i 90-ih godina prošloga stoljeća doživljava svoj procvat, posebice u polju problematiziranja nacionalnog i drugosti (identiteta i alteriteta) u književnoj praksi, a te su predodžbe često subjektivne (usp. Ivon 2018: 30). Iako subjektivne, često i iskrivljene, „kolektivne predodžbe o drugoj zemlji ne nastaju preko noći. Štoviše, one nerijetko imaju višestoljetnu povijest. U (...) kratko skiciranom primjeru europske slike Amerike pokazuje se povratak antičkim mitovima (...)“ (Fischer 2009: 43).

Neposredno pred ulazak Hrvatske u Europsku uniju, Skoko je vrlo pesimističan po pitanju načina na koji Hrvatska izgrađuje svoju domoljubnu paradigmu pa svoj članak u *Vijencu* (2013) započinje kritikom negativnoga odnosa Hrvata prema nacionalnim simbolima. U obrazloženju svoga stava poziva se na medijsko i uopće javno ignoriranje važnih nacionalnih praznika kao što je Dan državnosti, nacionalnih simbola i sl. Govoreći o donosu prema nacionalnim simbolima, Skoko kritizira njihovo banaliziranje koje se medijski prikazuje „kao proces napretka i demokratizacije, a ustrajavanje na njima natražnjačko, ognjištarsko i nacionalističko.“ Nadalje, smatra da je upravo takva vrsta osviještenosti, pa makar bila i neiskrena, nužna za pozicioniranje u globaliziranome svijetu. Odnos prema nacionalnim simbolima, povijesti i tradiciji trebala bi biti samorazumljiva građanska odgovornost i nije tek nebitan protokol, nego slika svijesti o samima sebi. Prema tome, domoljublje samorazumljivo uključuje odnos prema nacionalnim simbolima:

„Ne možete biti domoljub, a ignorantski se odnositi prema očekivanjima i težnjama svoga naroda. Neki nemaju ništa protiv patriotizma, ali im je malo seljački razviti hrvatski barjak na nacionalne praznike, kao da se poštovanje države ne ogleda i u uvažavanju nacionalnih simbola. A ima i onih kojima je domoljublje stvar prošlosti i folklor, jer ne znaju da u ovom vremenu kad svi govore o globalizaciji, kozmopolitizmu i brisanju granica, domoljublje igra još uvijek snažnu ulogu, a najviše ga potiču i promoviraju upravo najmoćnije države svijeta.“ (Skoko 2016: 43)

Iako nacije jesu konstrukt (relativno) suvremene povijesti, teško je opovrgnuti činjenicu o održivosti povezanosti pojedinca s nekom vrstom zajednice i njezinih vrijednosti, bilo da je riječ o obiteljskoj, seoskoj, zavičajnoj, nacio-

nalnoj, etničkoj ili nadnacionalnoj - svaki od oblika podrazumijeva potrebu za određenim modelom identifikacije, simbolike i u konačnici neizostavno uključuje osjećaj privrženosti. Kada se pojedinac nađe unutar jedne takve skupine, kreće pozitivna identifikacija s njome, što se može nazvati domoljubljem. On jest promjenjiv, ali uvijek podrazumijeva skup afirmativnih vrijednosti prema određenoj zajednici, u ovom slučaju državi. Takav je koncept zastupljen u temeljnim kurikulskim dokumentima, općim i onim usmjerenim na predmet Hrvatski jezik³. Sve naznačene smjernice načelno promiču afirmativan odnos prema nacionalnim kulturnim i identitetskim odrednicama. Dok su nadnacionalne relativno jasno oblikovane (uključivost, tolerancija, demokracija), nacionalne su prilično uopćene, objedinjene sintagmom nacionalnoga i kulturnoga identiteta bez jasnoga preciziranja što on jest ili bi mogao biti, a što podupire Skokin stav kako Hrvati nemaju jasnu viziju o onome što jest njihov identitet ili pak o onome što bi se svijetu moglo predstaviti kao identitet. Neki od ishoda vezanih za afirmativan odnos prema hrvatskim kulturno-identitetskim posebnostima podrazumijevaju sljedeće: učenici uče o važnosti poštivanja i očuvanja hrvatskoga jezika te materijalne i nematerijalne kulturno-povijesne baštine Republike Hrvatske, aktivno i odgovorno sudjeluju u životu zajednice radi ostvarivanja zajedništva, suradnje i društvenoga napretka, razvijaju aktivni pristup rješavanju problema i predlažu promjene u neposrednoj zajednici.⁴ Unutar jezično-komunikacijskoga područja istaknuto je razvijanje jezično-kulturnog identiteta i međukulturne kompetencije, osjećaja pripadnosti i poštovanje prema vlastitome jezičnom identitetu, kulturi i tradiciji te uvažavanje i poštovanje druge jezične i kulturne zajednice i njihove vrijednosti.⁵

U nastavku je kurikula jasnije iskazan odnos hrvatske i svjetske književnosti te se u skladu s tim od učenika očekuje „razvoj svijesti o pripadanju hrvatskom i europskom kulturnom krugu te njegovanje temeljnih vrijednosti suvremenoga demokratskoga društva“⁶. U predmetnome kurikulu svrha je čitanja više osobni razvoj, negoli upoznavanje s nacionalnom i svjetskom književnom baštinom. Učenici tako biraju tekstove s ciljem čitanja iz užitka, a brojni knji-

³ Usp. <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/predmetni-kurikulumi/hrvatski-jezik/741> i <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/Nacionalni-Kurikulumi/Nacionalni%20kurikulum%20za%20osnovno%20%20odgoj%20i%20obrazovanje.pdf>.

⁴ *Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje* (2017: 6 – 7).

⁵ Isto: 39.

⁶ Isto: 49.

ževni tekstovi nužni za shvaćanje nacionalnog kulturnog identiteta, učenicima često ne podrazumijevaju užitek:

„Književni se tekst čita i uspoređuje s drugim tekstovima radi osobnih i obrazovnih razloga, sinkronijski i dijakronijski. Čitanjem književnog teksta potiče se osobni razvoj, razvoj estetskih kriterija, promišljanje o svijetu i sebi te razmjena stavova i mišljenja o pročitanom. Čitanjem se književni tekst stavlja u suodnos s drugim tekstovima, uspoređuje se te tako ostvaruje smisao i svrhu da poučava, zabavlja te potiče različite refleksije učenika. Osobito se naglašava poticanje čitanja iz užitka i potrebe, stjecanje čitateljskih navika i čitateljske kulture, stoga su vrlo važni sadržaji koji omogućuju učeniku slobodan izbor tekstova za čitanje. Učenike se potiče da se stvaralački izraze prema vlastitome interesu potaknuti različitim iskustvima i doživljajima književnoga teksta“.⁷

Nadalje, uz „osobni i nacionalni identitet te razumijevanje općekulturnoga nasljeđa“, kao temeljna svrha čitanja strane i nacionalne književnosti istaknut je osobni razvoj:

„stjecanje književnoteorijskih i književnopovijesnih znanja te uvida u reprezentativne tekstove hrvatske i svjetske književnosti radi razvoja stvaralačkoga i kritičkog mišljenja o književnome tekstu te proširivanja vlastitoga iskustva čitanja“.⁸

Temeljem navedenoga i temeljem detaljnijeg uvida u temeljne obrazovne dokumente, bilo bi nepravedno reći da se nacionalni i kulturni identitet ne uvažavaju kao jedan od temeljnih ciljeva suvremene obrazovne reforme. Ono što se, čini se, ipak može zaključiti jest nejasno oblikovanje pojedinosti kojima se taj cilj postiže. U suvremenome svijetu domoljublje se ponajviše odnosi upravo na brendiranje, odnosno afirmativnu promidžbu domovine. Tu činjenicu naglašavaju suvremena teorijska razmatranja o kulturnome identitetu. Iva Hraste-Sočo (2013) ističe važnost promoviranja za male zemlje, pri čemu je značajna mogućnost kulturno

⁷ *Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik* (2019: 9).

⁸ Isto: 11.

brendiranje kojim se oblikuje kulturni identitet, a njegov je važni čimbenik nacionalna pripadnost (Isto: 21). Imagološka predodžba neke zemlje u svijetu reflektira se i na državno pozicioniranje, stoga je „ugled neke zemlje vrlo važan u svakoj interakciji i procesu s drugim državama jer svaki klišej može stvoriti predrasudu kod druge strane, što nadalje može rezultirati donošenjem pogrešnih odluka u razvojnim procesima odnosa dotičnih država.“ (Isto: 52). Brendiranje podrazumijeva jasan odnos prema nacionalnim simbolima i drugim pojedinostima koje se želi predstaviti drugima kao nacionalno prepoznatljive, stoga bi i u obrazovnim dokumentima, osobito u predmetnome kurikulumu, te pojedinosti trebale biti jasnije oblikovanje. U protivnome, postoji opasnost relativiziranja i proizvoljnih tumačenja, a posljedica je toga nejasna predodžba o onome što poimamo važnim za oblikovanje nacionalnoga i kulturnoga identiteta.

Analizi književnih tekstova s popisa lektire od 1. do 4. razreda pristupit će iz perspektive utemeljene na naznačenim smjernicama suvremenoga pogleda na domoljublje. Promatrat će se, dakle, kakvo mjesto u analiziranim književnim djelima zauzima domovina i na koji je način predstavljena mladome čitatelju. Takva „domoljubna paradigma“ promatrat će se kroz odnos književnoga djela prema sljedećim parametrima: konceptu doma, domoljubnoj simbolici, kulturno-identitetskim odrednicama te idejnom konceptu domoljublja. Pokušat će se razmotriti kakvu „domoljubnu paradigmu“ podržavaju tekstovi s popisa lektire u prvim godinama čitateljske pismenosti (od 1. do 4. razreda) te koliko je ona usklađena sa smjernicama temeljnih obrazovnih dokumenata.

2. Analiza odabranoga književnoga korpusa

Koncept domoljublja će se, za potrebe ovoga rada, promatrati u kontekstu suvremene društveno-političke pozicije Hrvatske i temeljnih obrazovnih dokumenata, te će se analizirati kao: (1) odnos prema hrvatskim kulturno-identitetskim posebnostima te (2) odnos prema nadnacionalnim (europskim) vrijednostima. Promatraju li se ishodi nastavnoga predmeta Hrvatski jezik, u okviru razredne nastave (a i šire), stječe se dojam da su nadnacionalne vrijednosti jasnije određene u odnosu na nacionalne. Iako se one značajnim dijelom prepliću, ta činjenica nikako ne znači da one nacionalne nije potrebno jasno odrediti. Kada je ishod definiran kao „jačanje nacionalnog identiteta“, nije jasno što taj identitet jest: je li to kršćanski identitet, mediteranski, panonski ili neki koji objedinjava sve identitetske kompo-

nente. Opasnost tako labavog identitetskog određenja u tome je da identitet može biti sve i ništa, odnosno može ga se proizvoljno odrediti, a proizvoljno određenje identiteta može rezultirati njegovim nepostojanjem. Temeljem analiziranoga pokušat će se uspostaviti odrednice „suvremene domoljubne paradigme“.

U velikom broju naslova s popisa lektire u 1. razredu zastupljena je tema doma. Koncept doma predstavljen je najčešće kao fizička kategorija (kuća, zatvoreni prostor u kojemu dijete živi sa svojom obitelji). U prvome razredu obitelj koja izgrađuje dom čvrsto je strukturirana, s jasnim rodnim ulogama. Iznimka su narodne bajke koje nerijetko tematiziraju povratak domu kao sigurnome utočištu dobra i pobjede nad zlom, iako obiteljski odnosi nisu uvijek skladni. Kao mentalni i duhovni koncept, dom podrazumijeva snažnu vezu s prostorom, najčešće užim zavičajem, koja se ogleda u nesputanome boravku djeteta u poznatom, prirodnom ambijentu, seoskome ili urbanome. Česta je tema putovanje koje uvijek završava povratkom domu. Pale iz antologijske priče Jensa Sigsgaarda *Pale sam na svijetu*, na imaginarnom je zabavnom putovanju, no ono uvijek podrazumijeva povratak obitelji kao jedinom trajnom utočištu pojedinca. U priči Svjetlana Junakovića *Dome, slatki dome* tema je također putovanje. Avanturu putovanja simbolizira prostor šume kroz koji je nužno proći, ali od čije se neizvjesnosti moguće skloniti jedino unutar vlastitoga doma koji je predodžba sigurnosti. Željka Horvat-Vukelja u svoje slikopriče uključuje i tradicijske simbole doma kakav je, primjerice, motiv božićnoga okupljanja, dunje na ormaru, Majčina dana, što se preklapa i s nacionalnim blagdanima i praznicima. Obiteljski poklon majci na njezin dan skladan je dom koji počiva na obiteljskom zajedništvu temeljenom na jasnim ulogama. Ovaj primjer ilustrira kulturno-identitetske odrednice koje je Skoko (2016: 16) prepoznao kao hrvatski specifikum: domoljublje, žrtvovanje, ljubav prema majci, ispomoć, pravednost. Idejni svijet brojnih naslova s popisa lektire odnosi se na sazrijevanje pojedinca u odgovornu osobu (*Nemaš pojma Grizlijane*) koja često podrazumijeva odnos prema užoj ili široj obitelji kroz međugeneracijsku solidarnost kako je to u knjizi Ewe Janikovszky *Baš se veselim* ili u Bauerovoj *Tri medvjeda i gitara*. Osjećaj prema zajednici izgrađuje se na primjeru mikrozajednice, a moguće ga je interpretirati kao proces usmjeren poštivanju šire zajednice, domovine.

U 2. razredu motiv putovanja na sličan se način koristi kao metafora sazrijevanja koja uvijek završava povratkom ishodištu, kako je to u priči *General Kiro miš*, Hrvoja Kovačevića. *Poštarska bajka* dobar je primjer svjesne autorske namjene da se na temu ljubavi, romantične i općeljudske, nasloni domoljublje. Čapekov

poštar Kolbaba mogao je putovati imaginarnim prostorima, neimenovanim gradovima, morima, planinama, no književni subjekt smješten je u konkretni, češki geografski prostor prema kojemu osjeća nedvosmisleno divljenje. Djed i ognjište pojavljuju se kao tradicionalni kulturno-identitetski simboli obitelji u *Božićnoj bajci* Nade Iveljić. Odabir takve simbolike upućuje na obitelj kao temelj širega društvenog djelovanja. U *Božićnoj bajci* niz je konkretnih domoljubnih simbola: domovina se imenuje „lijepa zemlja Hrvatska“, a slavljenje Božića nije neutralno okupljanje oko blagdansnoga stola popraćeno darivanjem i zajedništvom, već je iznesen niz tradicijskih simbola: crkva, sveti Josip, Božić, tradicijske božićne pjesme (*Narodil nam se kralj nebeski, Svim na zemlji mir veselje*). *Šestinski kišobran* kao drugi mogući ponuđeni naslov Nade Iveljić, tematizira tradicijski obrt izrade šestinskih kišobrana. Domoljublje je pokretač i u njezinim *Čuvaricama novih krovova*: aluzije na Domovinski rat i niz kulturno-identitetskih odrednica koje se odnose na Vukovar kao simbola ratnih stradanja, objedinjene su općeljudskom zakonitosti o konačnoj pobjedi dobra nad zlom. Idejni koncept zajedništva i zajedničkoga djelovanja na opću dobrobit, prvenstveno užega zavičaja, prepoznatljiva je u tekstu *Pisma iz zelengaja* Nevenke Videk, ali i u kanonskim djelima Mate Lovraka (*Vlak u snijegu, Družba Pere Kvržice*). Iako je djelovanje na dobrobit zajednice poželjan temelj za domoljubno djelovanje, Majhut (2012: 19) u njemu prepoznaje i ideološki obrazac dominantan nakon Drugoga svjetskoga rata koji je u osnovi gušio stvarno domoljublje, svodeći ga na ideološku paradigmu vremena unutar koje „djecu ne treba poučavati nasljeđu povijesti, vrijednostima tradicije već, upravo suprotno, treba ih osloboditi tog mučnog tereta povijesti“.

Eksplicitna kulturno-identitetska simbolika doma, a uz nju i ona kršćanske provenijencije opće je mjesto u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić kao i u njezinu romana *Čudnovate zgođe šegrta Hlapića*. Slično je i u Jagode Truhelke; afirmativan odnos prema kulturno-identitetskim odrednicama snažan je i emocionalno obojen. S druge strane, slavljenje Božića u suvremenim književnim djelima, poput naslova Sanje Pilić *E, baš mi nije žao* s popisa za 3. razred, odražava indiferentan odnos prema kulturno-identitetskim odrednicama. Božić nema više kulturno-identitetsku nacionalnu simboliku, on je utopljen u nove, potrošačke društvene odnose, čije korijene Nikčević (prema Potnar Mijić 2022), govoreći o Jagodi Truhelki, vidi u svjesnom oblikovanju sekularističkog kanona koje započinje nakon Drugog svjetskog rata. Uz Brlić-Mažuranić i neznatan broj suvremenih pisaca (jedan je od takvih Dubravko Horvatić), Jagoda Truhelka gotovo je jedina autorica kod koje prepoznajemo eksplicitno, jasno naglašeno

domoljublje koje je često kritizirano kao „didaktizam“ (usp. Pontar Mijić 2022 :80). S hrvatskom poviješću i književnošću Truhelkini junaci odrastaju, one su tema obiteljskih razgovora, dio svakodnevice. Sličan pristup ima i Zlata Kolarić-Kišur, osobito u odnosu na intelektualce vremena u kojemu se događa radnja, a s kojima je njezina obitelj bila u izravnome doticaju. Dubravko Horvatić hrvatske predaje, legende, povijesna mjesta uobličuje u djeci blisko štivo. U knjizi *Snijeg u Splitu* Matka Marušića, s popisa lektire za 4. razred, mediteranski prostor užeg zavičaja snažno je emocionalno obilježen te poput djela pisanih u sličnom, autobiografskome ključu, odiše hrvatskom zavičajnom tradicijom, bilo da je prepoznatljiva u motivu narodnih junaka iz priča koje otac pripovijeda djeci ili pak u dječaćkim skitnjama ulicama rodnoga grada.

Lektire u 4. razredu, tematski su raznolike, u skladu s mogućnostima kognitivno-emocionalnoga poimanja djeteta te dobi. U romanu *Mama je kriva za sve* Zorana Pongrašića spomenut je motiv zajedničkoga nedjeljnoga objeda kojemu prethodi molitva. Fantastični roman Istvána Békeffyja *Pas zvan gospodin Bozzi*, suptilno provlači elemente kršćanskog kulturnoga identiteta: obraćanje Gospi, odnos prema čovjeku i Bogu. Čovjek se bez Boga pretvara u životinju: „Vi ste postali pas jer nikada niste pokušali biti čovjek. Biti čovjekom zahtijeva prilične obveze prema ljudima i prema Svevišnjem.“ (Békeffyja 1997: 47). Česte su biblijske reminiscencije te vjerovanje u providnost iskazanu motivom čuda kao metafizičkoga fenomena, ali i kao sredstva stvaranja priče. Autorski subjekt domovinu percipira kao počelo, kao ishodište, što je iskazano motivom čežnju američkih migranata prema rodnom Napulju. Anto Gardaš u *Bakrenome Petru* zagovara poštovanje prema kulturnoj baštini implementirajući ga u dinamičnu, pustolovna fabulu. U *Igračkama gospođe Nadine* slavljenje Božića predstavljeno je nizom prepoznatljivih tradicijskih motiva (polnoćka, jaslice, štalica s malim Isusom, misa, prikladno odijevanje, umjerenost u jelu i piću, Silvestrovo). U *Kaktus bajkama* Sinčane Škrinjarić, u priči *Čovječuljak od plamena*, špiljski stanovnik o svome domu govori sljedeće: „Ovo je moja domovina i ja sam posve zadovoljan. Ali maštam i drago mi je da vas moje slike podsjećaju na nešto stvarno!“ (Škrinjarić 1990: 49). Čovječuljak se ne pomiče iz fizičkoga prostora, ali svojom maštom putuje po cijelom svijetu. Fizičko putovanje, zamjenjuje zadovoljstvo fizičke ukorijenjenosti koju je moguće nadopuniti snagom mašte. Antologijskom romanu *Heidi* vraćen je kršćanski karakter koji je u brojnim izdanjima bio izbačen i smatran preprekom u oblikovanju mladih čitatelja.

3. Zaključak

Analizom književnih djela s popisa lektire od 1. do 4. razreda može se zaključiti da je domoljublje prikazano više kao opći, apstraktni koncept odnosa prema zajednici kojoj se pripada, negoli kao odnos prema konkretnoj domovini. Neka kanonska književna djela jasnije se određuju prema hrvatskim kulturno-identitetskim odrednicama, dok je tendencija suvremene dječje književnosti, koja na popisu lektire prevladava, njihovo uopćavanje unutar koncepta zajedničkih, općih europskih (općeljudskih) vrijednosti koje, iako načelno pozitivne, na neki način prešućuju posebnost pojedinačnih (nacionalnih, kulturnih) identiteta, utapajući ih u zajedničkim vrijednostima.

Moglo bi se zaključno reći da je popis lektire raznolik te da je usklađen s kurikulskim smjernicama koje nastoje objediniti afirmativan odnos prema (1) nadnacionalnim (europskim) vrijednostima i (2) odnos prema nacionalnim (hrvatskim) kulturno-identitetskim posebnostima te da je u tome odnosu zastupljeniji prvi pristup. Nova „domoljubna paradigma“, sudeći prema književnim djelima s popisa lektire, podrazumijeva isticanje pozitivnoga emocionalnog odnosa prema domu, a idejni koncept domoljublja uglavnom se odnosi na užu zavičaj i koncentrira na općeljudske vrijednosti, dok je konkretna nacionalna zajednica, osobito njezina simbolika, na margini.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

- BAUER, Ludwig. 1990. *Tri medvjeda i gitara*. Školska knjiga. Zagreb.
- BÉKEFFI, István. 1997. *Pas zvan gospodin Bozzi*. Biblioteka Stribor, Znanje. Zagreb.
- BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana. 2007. *Priče iz davnine*. Školska knjiga. Zagreb.
- BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana. 2021. *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. Znanje. Zagreb.
- ČAPEK, Karel. 2021. *Poštarska bajka*. Katarina Zrinska. Varaždin.
- ĐOKIĆ-PONGRAŠIĆ, Ana. 2016. *Nemaš pojma, Grizlijane*. Knjiga u centru. Zagreb.

- GARDAŠ, Anto. 1994. *Bakreni Petar*. Alfa. Zagreb.
- GARDAŠ, Anto. 2003. *Igračke gospođe Nadine*. Mozaik knjiga. Zagreb.
- GRIMM, braća. 2006. *Bajke*. Školska knjiga. Zagreb.
- JUNAKOVIĆ, Svjetlan. 2000. *Dome, slatki dome*. ABC Naklada. Zagreb.
- HORVAT-VUKELJA, Željka. 2009. *Slikopriče*. Školska knjiga. Zagreb.
- HORVATIĆ, Dubravko. 1977. *Grički top*. Školska knjiga. Zagreb.
- IVELJIĆ, Nada. 2001. *Čuvarice novih krovova*. Divič. Zagreb.
- IVELJIĆ, Nada. 2010. *Božićna bajka*. Tipex. Zagreb.
- IVELJIĆ, Nada. 2018. *Šestinski kišobran*. Katarina Zrinska. Varaždin.
- JANIKOVŠKY, Ewa. 2001. *Baš se veselim*. Hena com. Zagreb.
- KOLARIĆ-KIŠUR, Zlata. 1995. *Moja Zlatna dolina*. Školska knjiga. Zagreb.
- KOVAČEVIĆ, Hrvoje. 2004. *General Kiro miš*. Naklada Haid. Zagreb.
- MARUŠIĆ, Matko. 2017. *Snijeg u Splitu*. Školska knjiga. Zagreb.
- PILIĆ, Sanja. 2014. *E, baš mi nije žao*. Mozaik knjiga. Zagreb.
- SIGSGAARD, Jens. 2015. *Pale sam na svijetu*. Katarina Zrinska. Varaždin.
- SPYRI, Johanna. *Heidi*. Školska knjiga. Zagreb.
- ŠKRINJARIĆ, Sunčana. 1990. *Kaktus bajke*. Mladost, Biblioteka Vjeverica. Zagreb.
- VIDEK, Nevenka. 2005. *Pismo iz Zelengrada*. ABC naklada. Zagreb.

Literatura

- BREZOVEC, Erik; JEŽOVITA, Josip; PERKOV, Ivan. 2023. „Strukturalno-interakcijske odrednice domoljublja u hrvatskom društvu: povezanost pozitivne i/ ili negativne slike domoljublja i povjerenja u institucije“. *Nova prisutnost* 21/3. 585 – 606.
- FISCHER, Manfred S. 2009. „Komparatistička imagologija: za interdisciplinarno istraživanje nacionalno-imagotipskih sustava“. *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. Ur. Dukić, Davor; Blažević, Zrinka; Plejić Poje, Lahorka; Brković, Ivana. Srednja Europa. Zagreb. 37 -56.
- HAMERŠAK, Marijana; ZIMA, Dubravka. 2015. *Uvod u dječju književnost*. Leykam International. Zagreb.
- HRANJEC, Stjepan. 2009. „Napomene u interpretaciji dječje književnosti u školi“. Hranjec, Stjepan. *Ogledi o dječjoj književnosti*. Alfa. Zagreb. 41 - 50.
- HRASTE-SOČO, Iva. 2013. *Hrvatska - nacija kulture*. Leykam international d.o.o. Zagreb.

- IVON, Katarina. 2018. *Od Kačića do Svačića. Imagologija i ideologija zadarskih koledara*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb.
- MAJHUT, Berislav. 2012. „50 godina u studentskim indeksima: prvi hrvatski kolegij o dječjoj književnosti“. *Libri&Liberi*. 1/1. 11 – 28.
- MAJHUT, Berislav. 2022. *Na Titonicu. Hrvatska dječja književnost u razdoblju socijalističke Jugoslavije*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. 2019. *Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik*. Zagreb. <https://mzo.gov.hr/istaknute teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/predmetni-kurikulumi/hrvatski-jezik/741> (pristupljeno 16. prosinca 2023.).
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. 2017. *Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb. <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi/Nacionalni%20kurikulum%20za%20osnovno%20skolski%20odgoj%20i%20obrazovanje.pdf> (pristupljeno: 24. siječnja 2024.).
- POTNAR MIJIĆ, Izabela. 2022. „Domoljublje, čovjekoljublje i vjera u romanu Zlatni danci Jagode Truhelke kao temelj nove perspektive proučavanja njezina djela“. *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, društvo i povijest*. 13/1-2. 75 – 87.
- SKOKO, Božo. 2016. *Kakvi su Hrvati?, Ogledi o hrvatskom identitetu, imidžu i neiskorištenim potencijalima*. Fokus komunikacije d.o.o. Zagreb.
- SKOKO, Božo. 2013: Hrvatske muke s domoljubljem. <https://www.matica.hr/vijenac/505/Hrvatske%20muke%20s%20domoljubljem%20/> (pristupljeno 17. svibnja 2023.).

PATRIOTISM IN READING FROM 1ST TO 4TH GRADE OF ELEMENTARY SCHOOL

Abstract

The paper will analyse literary works from the compulsory reading list from 1st to 4th grade of elementary school with regard to the concept of patriotism. Although etymologically clear, patriotism is an ambiguous concept, inevitably determined by the social and/or ideological context. In the analysed children's literary corpus, will be considered way of expression of patriotism, with an emphasis on the "modern patriotic paradigm" defined by curricular documents, which implies (1) an affirmative attitude towards European values, and (2) an affirmative attitude towards Croatian cultural and identity peculiarities. The theoretical tenets are based on contemporary concepts of imagology and cultural identity. Accordingly, patriotism will be observed through the attitude of the literary subject towards a series of explicitly and implicitly determined parameters (homeland domain, physical and emotional domain of home and homeland, family life domain, symbolic domain of homeland, domain of physical and emotional distance from home/homeland, homeland as a reflection of the world, etc.). The analysis shows that patriotism prevails in the literary works on the compulsory reading list from 1st to 4th grade more as a general, abstract concept than as an attitude towards a specific homeland. Canonical literary works are more clearly defined according to Croatian cultural and identity determinants, while the tendency of contemporary children's literature is to generalise them within the concept of common European values.

KEYWORDS: *canonical children's literature, cultural identity, curriculum imagology, patriotism, recent children's literature*